

Hoogleraar medicijnen Guy de Chauliac (circa 1300-1368) doceert. Hij schreef een standaardwerk over chirurgie, *Chirurgia Magna*, dat tot in de zeventiende eeuw toonaangevend was en Hendrik de Coster vast gebruikt zal hebben (images.fineartamerica.com)

Frans Goris

Hendrik de Coster uit Oisterwijk

(Oisterwijk circa 1400 – Brussel 1446), *medicorum minimus*?

In 2012 vierde Oisterwijk dat het achthonderd jaar eerder stadsrechten zou hebben ontvangen. Historisch gezien is dat dubieus; lokale historici houden het op de eerste vermelding van de vrijheid Oisterwijk in 1212.¹ Toch leek het feestjaar een goede aanleiding om aandacht te besteden aan Hendrik de Coster, de eerste hoogleraar uit Oisterwijks verleden, die vooral bekend werd als dichter van de ode *Carmen in laudem Brabantiae*.²

Tot nu toe waren de gepubliceerde gegevens over Hendrik de Coster beperkt en gedeeltelijk onjuist. Een van de oorzaken daarvan was dat Hendriks zeer uiteenlopende naamsvarianten niet met elkaar in verband werden gebracht zodat een goede identificatie uitbleef. Dit artikel probeert allereerst dit probleem op te lossen. Daarbij is dankbaar gebruik gemaakt van recent gepubliceerde transcripties van Oisterwijkse bronnen op de websites van De Kleine Meijerij en het Regionaal Archief Tilburg. Zonder het monnikenwerk van onder anderen de Oisterwijker Wim de Bakker was dit deel van de zoektocht een onmogelijk karwei geweest.³

Daarna presenteert dit artikel een reconstructie van Hendriks carrière en levensloop, voor zover aan de hand van de schaarse gegevens mogelijk is. Daarin zal blijken dat deze Leuvense hoogleraar, Brusselse stadsarts en lijfarts van twee hertogen tot zijn dood een band behield met zijn geboorteplaats Oisterwijk. Niet alleen hield hij daar zijn familiebezittingen aan, hij kocht er later in zijn leven het goed Swaenenborch. Ook de verwerving van een jaargetijde voor hem in het Oisterwijkse klooster Catharinenberg wijst op die verbondenheid.

Helaas was Hendriks geboorteplaats in de eerste helft van de vijftiende eeuw niet belangrijk genoeg om een plaatsje te krijgen in zijn *Carmen in laudem Brabantiae*. De middeleeuwse vrijheid Oisterwijk moest genoeg nemen met de naamsvermelding ‘*De Oosterwijck Henricus*’ aan het slot van dit gedicht.

Hendriks familie en achtergrond

Rond 1400 verbleven in de vrijheid Oisterwijk Jacob van Eel Aert Houtappelszoon en zijn vrouw Elisabeth Henric Costersdochter. Zij was eerder getrouwd geweest met Peter Gobelens.⁴ Elisabeth had nabij de kerk van Oisterwijk een huis en hof met daarop enkele

¹ Franken, *Oisterwijk*.

² Arnoud-Jan Bijsterveld verdient mijn dank, zowel voor zijn inhoudelijke steun in het begin van mijn onderzoek als voor zijn bekende positieve benadering der zaken. Mijn dank gaat ook uit naar Michiel Verweij, die ondanks alle drukte bereid was aan dit project mee te werken. Zie zijn artikel verderop in dit Jaarboek.

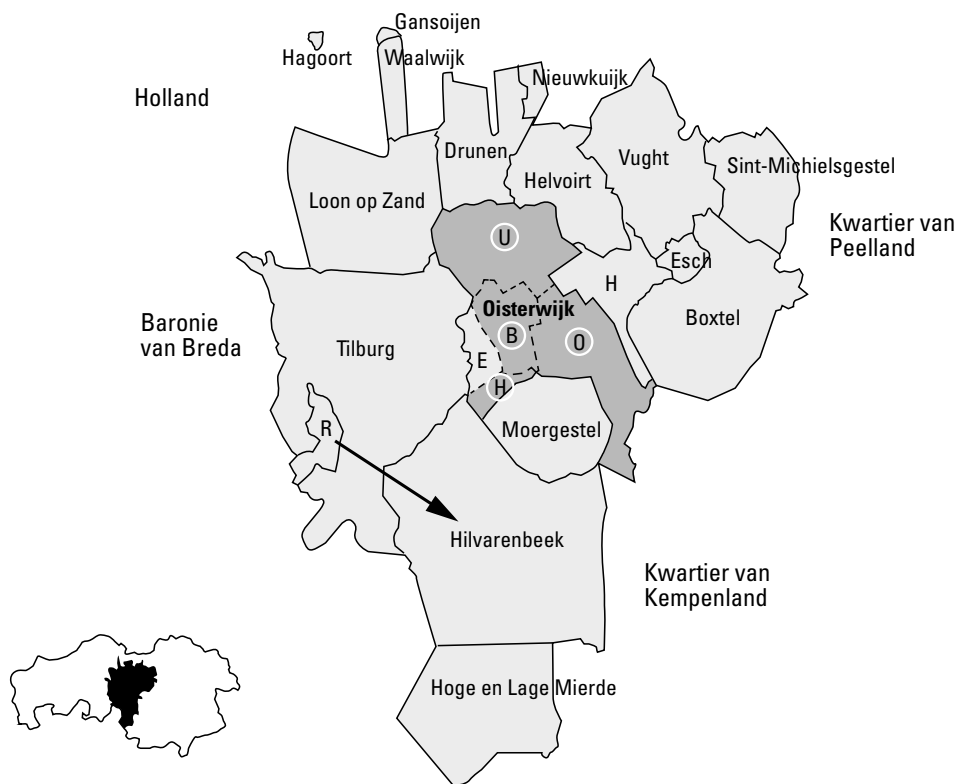
³ Brekelmans wees in ‘Hendrik de Coster’ nog op de behoefte aan ‘veel tijdovend onderzoek’ om meer gegevens over Hendrik te kunnen achterhalen.

⁴ De Bakker en Berkelmans, *De vrijheid*.

bouwsels, waar zij met haar man en kinderen woonde. De pastorie waar onder anderen pastoor Walter Moliart van de Leuvense priorij van Sint Geertrui verbleef, lag om de hoek.⁵ De genoemde hof lag tegenover het woonhuis. Verder bezat Elisabeth nog een stukje land op deze plek en de Zwartakker, die achter de kerk van Oisterwijk in de Heukelomse Akkeren lag. Elisabeths vader Hendrik de Coster, koster van Oisterwijk en mogelijk in 1349, 1353 en 1365 ook schepen in die plaats, was dan ook een vermogend man.⁶ Hij was een broer van Willem de Coster, die als geestelijke verbonden was aan de kerk van Oisterwijk en in het midden van de veertiende eeuw ook actief was als notaris. Elisabeths grootouders waren Jan de Coster en Catharina. In 1307 werd overigens in Oisterwijk al een eerste (Hendrik) de Coster vermeld. Het gaat dus om een oud Oisterwijks geslacht met de nodige status en bezittingen.

De familie De Coster had ongetwijfeld een goede band met de priorij Sint-Geertrui in Leuven, die in Oisterwijk het patronaatsrecht had en ook de koster benoemde. Hendriks grootvader van moederskant moet veelvuldig persoonlijk contact met de pastoor(s) hebben gehad. Gezien de omvang van de Oisterwijkse kerk en parochie en zijn werkzaamheden als koster ligt dit voor de hand. Omdat de priorij slechts een beperkt aantal kanunniken en parochies kende, waren er waarschijnlijk rechtstreekse contacten tussen de Oisterwijkse parochie en de prior. Daar waren ook financiële redenen voor: de hertog van Brabant had al eerder de tienden van Oisterwijk overgedragen aan de priorij, samen met andere bezittingen van wat ooit de oude parochie van Oost-Tilburg was.⁷

De parochie Oisterwijk met Oisterwijk, Udenhout, Berkel en Heukelom en de parochie Helvoirt (Bron: Franken, *Oisterwijk*, 66)

Elisabeths echtgenoot, Jacob van Eel Aert Houtappelszoon, bezat een woonhuis aan de Lind, in het nieuwere deel van Oisterwijk. Dit pand werd waarschijnlijk verhuurd.⁸ Ook de familie Van E(e)l(e) is al vanaf het begin van de veertiende eeuw in Oisterwijk bekend. Zo meldt De Tafel van de Heilige Geest in 1320 de gebroeders Jan en Gerit van Eel. Rond 1350 is Jan van Eel schepen in Oisterwijk. De familie heeft dan, evenals de familie De Coster, een geestelijke-notaris in de gelederen, namelijk Johannes van Eel. Een mogelijk verwante notaris Van Eel, eveneens geestelijke, vinden we in Dinther in het begin van de vijftiende eeuw. Ook de Oisterwijkse notaris en schoolmeester Henrik Lucen, eind veertiende eeuw, zou lid van de familie Van Eel zijn geweest, evenals de in die tijd in Oisterwijk benoemde kwartierschout Heinen van Ele.⁹

Al met al is de familie Houtappels-Van Eel, evenals de familie De Coster, te karakteriseren als een vooraanstaande en ontwikkelde familie met contacten in zowel het wereldlijke als het geestelijke. Jacob, Elisabeths tweede echtgenoot, was net als zijn vader, Aert Houtappel, schepen in Oisterwijk.¹⁰ Daarnaast was hij er langdurig provisor van de Tafel van de Heilige Geest.¹¹ Aangezien de Tafel onder de verantwoordelijkheid van de parochie viel, had ook de familie Van Eel hierdoor nauwe relaties met de Oisterwijkse pastoors van de priorij in Leuven. Binnen deze families werd rond 1400 Hendrik de Coster geboren.¹²

Hendriks moeder Elisabeth had uit haar eerste huwelijk met Gobelens vier dochters meegebracht.¹³ Van Jacob kreeg ze naast Hendrik nog één zoon, Jacobus (Jacobszoon) van Eel, en vier dochters: Beatrix, Marije, Aert (geheten Appelken) en Elisabeth Jacobs van Eel († voor 1421).¹⁴ In totaal kreeg Elisabeth dus tien kinderen. Na haar overlijden rond 1413 hertrouwde Jacob met Aleyt Vannys en kreeg Hendrik er nog twee halfbroers bij: Hendrik Appels († 1471) en Arnoldus Appels († na 1484).¹⁵ De aanwezigheid van twee Hendriken met dezelfde vader, maar een andere moeder (De Coster en Vannys) noopte uiteraard tot een extra variatie in de naamgeving. Het werd respectievelijk Hendrik de Coster en Hendrik

5 Smeyers, 'Abbaye de Sainte-Gertrude', 908-911. Snel na Moliarts intrede in de priorij werd hij pastoor van Oisterwijk. In 1420 werd hij vice-prior. Mogelijk was hij pastoor tussen 1411 en 1420. In 1411 was namelijk Theodoricus Boest er nog pastoor (investiet). Zie Ketelaars, *Aantekeningen uit het Bosch Protocol 1408 – 1425*.

6 RAT, 727 *Inventaris archief Tafel van de Heilige Geest van Oisterwijk, 1302-1810*, 1 Regestenlijst. Elisabeths vader is voor 7 januari 1385 overleden. Elisabeth ontvangt dan van wijlen Henric Costers een erfpacht, zodat zij in 1385 mogelijk al volwassene was.

7 Het belang hiervan mag blijken uit het feit dat anno 1533 een derde deel van de inkomsten van deze in 1449 tot abdi verheven priorij uit de meierij van Den Bosch kwam (Oisterwijk en Helvoirt). Zie Jacobs, *L'Abbaye noble*, 132. Oudere gegevens waren niet beschikbaar. De Bakker en Berkelmans, 'Lindeind 24'. In 1433 deed Aleyt Jan Vannys, Hendriks stiefmoeder, afstand van haar tocht daarin ten gunste van haar eigen kinderen: Hendrik en Aart Appels.

9 Van den Bichelaer, *Het notariaat*, Bijlage 1 op CD-rom, Biografische aantekeningen, nr. 254. De precieze verwantschap tussen deze Van Eels is niet duidelijk. Evenmin de relatie met een Van Eel die kwartierschout was van Kempenland.

10 Hendriks grootvader was Aert Houtappels. Mogelijk betreft het hier, in tegenstelling tot wat Van Schijndel in 'Oude Brabantse families' meldde, Aert (ook Arnt) Houtappel Jacobszoon, die in 1367, 1375, 1380, 1382 en 1384 schepen te Oisterwijk was. In 1399 is deze Aert nog in leven. Zie De Bakker en Berkelmans, *De vrijheid Oisterwijk*, Paragraaf Houtappels. Mogelijk stammen beide takken af van Herman Houtappel x Bertha, vermeld in het Hertogelijk cijsregister van 1340. Er is tenslotte nog een Aert Houtappels die in 1400 schout werd van Oisterwijk. Zie Beijers, *Schoutsrekeningen ARA Brussel*, inv.nr. 2752 (periode 1401). Dit zou eventueel Aert Houtappel Gijsbrechtszoon kunnen zijn, gehuwd met Hillegonde van Oesterzeel uit Breda.

11 RAT, 727, *Inventaris archief Tafel van de Heilige Geest van Oisterwijk, 1302-1810*, regest 49. Zijn kleinzoon Aert is rond 1450 als provisor actief. Diens broer meester Henrik Appels wordt iets later notaris en secretaris van Den Bosch.

12 Toelichting: in 1427 is hij na de verplichte Artes, doctor in de medicijnen, een lange studie. Zie ook Bijsterveld *Laverend tussen Kerk en wereld*, 151. Zijn latere collega Van Eel zou dertig jaar zijn geweest toen hij dezelfde studies in Parijs afrondde. Op basis hiervan het hier geschatte geboortjaar van Hendrik.

13 Luetgard, Engelberen, Avezoete en Kathelij. Zie De Bakker en Berkelmans, *De vrijheid*.

14 Ketelaars, *Aantekeningen Bosch Protocol 1425-1450*, 26-02-1449, 1219 / 166v-4 t/m 167-4. Hier worden goederen die beloofd waren aan Hendrik, inmiddels overleden, overgedragen aan zijn broer Jacobus. Het ging om 8 ½ mud rogge vruchtgebruik uit een erfpacht; RAT, 847 *Archief Schepenbank en Eninge van Oisterwijk, 1418-1811*, inv.nr. 143, microfiche 5-D2, f.113-2, aktenr. 855, 08-10-1421.

15 Akte van overdracht door Elisabeth Hendric Costers aan de kerk van Oisterwijk van een cijs van 12 schellingen op St. Thomasdag in 1413: RAT, 734 *Archief parochie St. Petrus Banden te Oisterwijk, 1408-1968* (inventaris De Bakker 1993). Hendriks stiefmoeder was Aleyt Jans Vannys. Zie ook De Bakker en Berkelmans, 'Lindeind 24'. Hun stamboom was van belang bij de reconstructie van het probleem van de twee Hendriken binnen één gezin. Hoewel ook hier nog niet de juiste oplossing werd aangetroffen.

Appels. Hendriks vader overleed tussen 1418 en 1420, zodat zijn stiefmoeder achterbleef met ten minste twee jonge kinderen.¹⁶

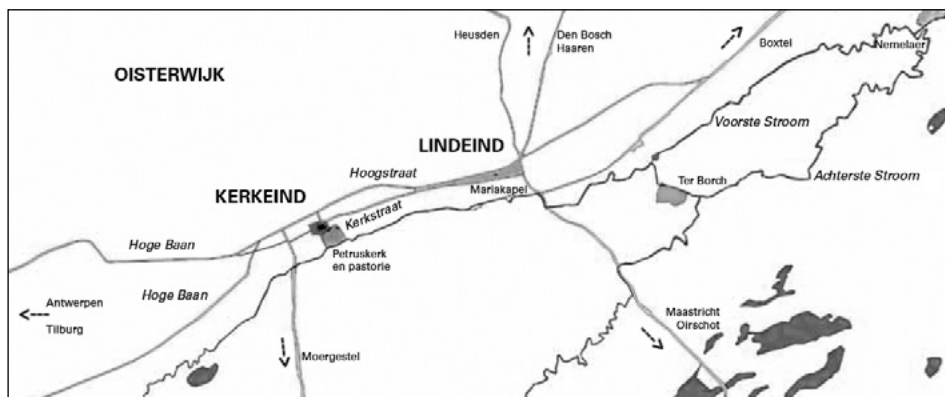
Hendriks eigen moeder moet tamelijk bemiddeld zijn geweest. Zo kreeg Hendrik in 1421 uit de erfdeling een weide genaamd Stickers Beemd, een heidehoeve in Tilburg en een stuk land in de Akkeren van Heukelom achter de kerk.¹⁷ Dit waren slechts enkele onderdelen van de erfenis die de tien kinderen uit de twee huwelijken van Elisabeth Henrics Coster ontvingen. Hetzelfde jaar nog kreeg Hendrik van zijn volle zussen Marije en Appelken hun deel uit dezelfde erfenis.¹⁸ Zo kwam hij in het bezit van onroerend goed nabij de kerk van Oisterwijk waaronder het hierboven genoemde huis en hof.

Genealogisch overzicht

Jan de Coster × Catharina:		
Henric de Coster († vóór 1385), koster aan de kerk in Oisterwijk, huwt NN:	Willem de Coster, priester aan de kerk van Oisterwijk, ook notaris aldaar.	
Elisabeth Henric Costers dochter (vóór 1364 - circa 1413) huwt:		
1. Peter Gobelens:	1. Luetgaerd (v.) 2. Engelberen (v.) 3. Avezoete (v.) 4. Kathelyn (v.)	
2. Jacob Houtappels Aert Houtappelszoon, alias Appels en Van Eel. Schepen en Provisor van de tafel van de Heilige Geest (zoon van Aert Houtappels Jacobszoon en NN.):	1. Marije (v.) 2. Appelken (v.) 3. Beatrijs (v.) 4. Elisabeth (v.) 5. Jacob Jacobsz. (m.) ¹⁹	
	6. Hendrik (m.) (vóór 1400-1446) Huwt circa 1430 Margaretha ²⁰ († vóór 1471) :-->	Katharina, huwt rond 1452 ²¹ Willem Trabekier († 1482). (o.a. zilversmid en stadsbode van Mechelen). Geen nageslacht.
Jacob Houtappels Aert Houtappelszoon († rond 1418) hertrouwt rond 1413 met Aleyt, dochter van Jan Vannys:	1. Hendrik Appels (m.), na 1460 werkzaam in Den Bosch († 1471) 2. Aert Appels (m.) († na 1484)	

Uit het voorgaande moet ondertussen voldoende duidelijk geworden zijn dat het voor Hendriks familie geen probleem was een universitaire opleiding 'buiten sinen lande' te financieren. Ook lijkt de keuze voor zo'n opleiding goed te passen binnen deze families met schoolmeesters, koster, notarissen en geestelijken.²² Het bezoeken van de universiteit begon bovendien in die tijd in alle grotere dorpen in West-Europa toe te nemen, in het bijzonder als er sprake was van een bestuurs- of handelscentrum.²³ Zoon Hendrik had daarnaast ongetwijfeld een bevoorrechte positie in het gezin met de vele dochters. Bij de kinderen Houtappels-Coster kwamen op dat moment slechts twee kinderen in aanmerking voor een universitaire studie: de zonen Jacobus en Hendrik. Het werd Hendrik. Hij blijkt ook vermogend genoeg te zijn geweest om later, als leek zonder prebendes en beneficies, in Leuven te kunnen leven als hoogleraar en een gezin te onderhouden. In zijn latere leven lijkt Hendrik bovendien nog het nodige aan zijn vermogen toe te voegen. Zo verwierf hij in 1442 een erfcijs van tien gouden overlense Rijns gulden (Rg.) uit de hoeve Te Kouwenberg te Tilburg, beloofde Arnoldus Willelmi van der Heijden hem in 1443 77½ gouden rijder en evenveel Rg. en verkocht een jaar later Aert Appels, zijn halfbroer, hem een cijs van twee gouden Rg..²⁴

Kort voor zijn dood had hij in ieder geval voldoende financiële middelen om in Oisterwijk nog een grote hofstede aan te kopen.

Oisterwijk ontstond bij een knooppunt van wegen (Bron: Franken, *Oisterwijk*, 48)

Oisterwijk was in 1388 nog door de Geldersen overvallen, geplunderd en verwoest:

*'Dus toegh van Gelre die hertoge vri/ Ierst tOesterwijk, dat brande hi/ Entie scoen linde, doe ic u cont./ Op Sente Laureins avont Int jaer voirscreven, doe ic verclaer/ XIIIc achtentachtentich jaer.'*²⁵

Hendrik zal daarvan in zijn jonge jaren met eigen ogen ongetwijfeld nog de gevolgen hebben gezien.

Oisterwijk had in die jaren zo'n 680 bewoonde huizen.²⁶ De wolnijverheid en wolhandel waren er in opkomst en wekelijks was er een markt.²⁷ Tweemaal per jaar mocht men bovendien een grote jaarmarkt organiseren.²⁸ Ook hadden er zich ondertussen verschillende liefdadigheidsinstellingen gevestigd, waaronder in de Kerkstraat een Heilige Geesthuis. Sinds het midden van de veertiende eeuw was er een notaris beschikbaar en in ieder geval sinds

16 RAT, 847 *Archief Schepenbank en Eninge van Oisterwijk*, 143 microfiche 2-E5, folium 48-3, aktenr. 435, 26-05-1420. Jacob Appels, zoon van wijlen Jacob van Ele Aert Houtappels zoon, zag af van vernadering. Mogelijk overleed hij zelfs al voor 1418. Toen verkochten namelijk (half-)broers en -zusters nog een beemd voor de toen nog onmondige kinderen van stiefmoeder Aleijt Jan Vannys. Peter Jans Vannijs trad toen op als broer van Aleijt Jan Vannijs. Haar echtgenoot Jacobus, Hendriks vader, zal dus toen al zijn overleden. RAT, 847 *Archief Schepenbank en Eninge van Oisterwijk*, 1418-1811, 143, microfiche 1-A6, folium 2v, aktenr. 23, 24-08-1418.

17 RAT, 847 *Archief Schepenbank en Eninge van Oisterwijk*, 1418-1811, 143, microfiche 5-D2, f.113-2, aktenr. 855, 08-10-1421. Het goed was afkomstig van Elisabeth Henric Costers dochter (Elisabeth Henrici). Zij bewoonde eerder het huis en hof met de timmeringen gelegen bij de kerk van Oisterwijk.

18 Zus Marie trouwt secretaris Jacob van der Elst, de zoon van Jan Dirks van der Elst uit diens 'voirbedde' met Marie, de dochter van Jacob van Ele Aert Houtappelszoon; haar zoon is dus ook weer secretaris.

19 Volgens De Bakker en Berkelmans huwt deze Jacob Jacobsz. ene Heilwich Kuijst. Hij krijgt bij haar blijkbaar ook een zoon die 'meester Henricus die Coster' wordt genoemd. Deze leeft nog in 1449 en kan dus zeker niet onze Hendrik zijn. Zie Ketelaars, *Aantekeningen Bosch Protocol 1425-1450* (f), 774. 26-02-1449 1219 / 166v-4 t/m 167-4.

20 Dit is niet Margriet Back: zij was gehuwd met zijn halfbroer Hendrik Appels en leefde nog in 1471.

21 Ketelaars, *Aantekeningen Bosch Protocol 1450-1475*, 175. 1223/123-8/18-11-1452: 'Willemus Trabukier, man van Katharina dochter van wijlen meester Henricus van Eele alias van Oesterwijk, gaf aan Arnoldus Appels zoon van wijlen Jacobus van Eele de bevoegdheid zijn goederen onder 's-Hertogenbosch te manen.'

22 Ook zijn jongere halfbroer Hendrik zou later, 1427, een universitaire studie doen.

23 Schwinges, 'On recruitment', 40.

24 Ketelaars, *Aantekeningen Bosch Protocol 1425-1450* (d) 528. 26-07-1442 1212 / 288v-1; 572. 04-07-1443 1213 / 327v-17; De Bakker en Berkelmans, 'Lindeind 9/10'.

25 Boendale, *Brabantsche yesten*. Vers 9557 e.v.

26 Van den Bichelaer, *Het notariaat*, 65. Er waren in 1438 684 bewoonde huizen.

27 Adriaenssen, 'Oisterwijkse wolaankopen', 81 e.v.

28 Vanden Hoevel, *Beschrijvinge van Oisterwijk*.

1380 ook een schoolmeester.²⁹ De parochie viel, zoals we zagen, onder de invloedrijke adellijke Sint-Geertrui priorij te Leuven. Bestuurlijk was de vrijheid Oisterwijk de hoofdplaats van een groot kwartier, genoemd het Kwartier van Oisterwijk. Het dorp moet in die dagen al met al redelijk welvarend zijn geweest, al zal de alledaagse werkelijkheid er wel iets minder rooskleurig zijn geweest dan kapelaan Anton Huijbers het in de twintigste eeuw schetste:

‘Als de L. Vrouwe-processie door de kerk trok, onderscheidde men, tusschen de met goudketens belegde laken-tabbaards der poirters van het wollen ambacht, ook reeds het kostelijk fluweel van Oisterwijks rijke kooplieden, en in het licht der flambouwen vonkten vrouwenjuweeltjes in oor en haarwring. Er kwam al een tikje Fransche zwier tusschendoor, sinds in 1406 het Brabantsche hertogdom was overgegaan op Antonius, den eersten Bourgondiër.’³⁰

Zeker is wel dat er ter plaatse voldoende mogelijkheden moeten zijn geweest voor de eerste vorming van Hendrik. Wellicht ook in de familiekring, want een Latijnse school ontbrak destijds in Oisterwijk. De praktische invulling van Hendriks studie verliep ongetwijfeld via de netwerken van zijn familie en het lokaal bestuur en mogelijk ook via de parochie.³¹ Een opleiding tot magister in de Artes lag voor de hand. Ze bood de toenmalige student in die tijd al een redelijk toekomstperspectief: ‘Alsic dan weder thus come,/ So bem ic meester vander arten,/ Ende wille eten vleesch ende tarten.’³²

Op deze ronde kaart van Brabant van circa 1400 is de vrijheid Oisterwijk niet ingetekend. Deze ligt bovenaan in het midden, tussen Breda en 's-Hertogenbosch (Bus au duc). Leuven (Loeve) ligt rechts onder het midden. (Koninklijke Bibliotheek van België, Brussel, ms. 2088-98, f.87v)

Hendrik blijkt echter een buitenbeentje. Hij koos na een (volledige) artesopleiding ook nog voor een medische opleiding, die hij afsloot als *medicinae doctor*. Met zijn medicijnenstudie alleen al behoorde Hendrik tot de minderheid van twee procent van de studenten in West-Europa die dit vak koos. Slechts een fractie hiervan schopte het tot *doctor medicinae*. Het was een lange en dure studie. De machthebbers waren in Hendriks jaren wel bezig met de professionalisering in de gezondheidszorg zodat mogelijk ook binnen Hendriks familie een studie medicijnen tot de *scientiae lucrativae* (winstgevende wetenschappen) werd gerekend. In ieder geval werden voor zijn studie de nodige fondsen beschikbaar gesteld. Enige steun van het netwerk van de Oisterwijkse pastoors en hun invloedrijke Leuvense Sint-Geertrui priorij zal wellicht ook niet hebben ontbroken. De ontwikkeling van Oisterwijk was ook in hun financieel belang.

Hendriks benoeming in Leuven

Over Henriks jeugdijaren is vooralsnog verder niets bekend. Pas in 1427 duikt hij weer op als hij onder de naam Henri Custodis wordt ingeschreven aan de nieuwe universiteit van Leuven.³³ De oprichting van een universiteit in Leuven past binnen de voor de vijftiende eeuw typerende ‘regionalisering’ van het hoger onderwijs, waarbij ook het beoogde publiek niet meer uit geheel Europa kwam, maar voornamelijk uit de eigen omgeving, voor Leuven dus Brabant en de rest van de (Bourgondische) Nederlanden. Deze universiteit moest de jeugd – vooral die uit de elite – de kans gaan geven om dichterbij huis, familie en netwerken en ook goedkoper te studeren. Hendrik had zelf noodgedwongen zijn studies wel *buten sinen lande* moeten verrichten.

*‘Om conste ende wijsheit, der ic wel lien,
Te leere, die si te dien tien
Buten sinen lande elderswaer
Soeken moesten hier ende daer.’*³⁴

Waar hij artes en medicijnen studeerde, is niet helemaal zeker, maar Parijs ligt vooralsnog het meest voor de hand.³⁵ Daar studeerden namelijk ook Johannes van den Eel en de twee collega-docenten Arnould Bremis en Godefroid van der Willighen.³⁶ Zij waren het die in 1426 de opstart van de medische faculteit van Leuven organiseerden, en wel volgens het leerplan van de Parijse universiteit.

In 1427 wordt Hendrik in Leuven de tweede hoogleraar in de medicijnen. De eerste was de medicus Johannes van den Eel, naar zijn geboorteplaats ook Johannes van Breda

²⁹ De schoolmeester was Henricus, genoemd Lucen, van Oisterwijk: Van den Bichelaer, *Het notariaat*, Biografische aantekeningen, nr. 254. Huybers, *Oud Oisterwijk*, 15. Onze Hendrik komt in zijn historische verkenning overigens niet voor.

³¹ Hoewel Sint-Geertrui een adellijk klooster was, valt niet helemaal uit te sluiten dat Hendrik (ook) hier voor zijn vooropleiding als gast heeft verbleven. Het klooster herbergde namelijk vele gasten.

³² Kruyskamp, *De Middelnederlandse boerden*, 97, regels 34/36.

³³ Reusens noemt 1427. Hendrik ontving juni 1428 zijn eerste salaris, zodat hij in ieder geval vanaf februari/maart moet hebben gedoopt. Reusens, *Actes*, 35.

³⁴ Boendale, *Brabantsche yeeften*, 133.

³⁵ Alle andere te Leuven benoemde leraren aan de medische faculteit kwamen dus uit Parijs. De medische opleiding aldaar behoorde tot de beste drie van Europa, naast Bologna en Montpellier. Om die reden zal men het model van Parijs hebben overgenomen, voor zo ver dat in de nog kleine Leuvense universiteit mogelijk was. Anders dan Johannes van den Eel is Hendrik echter niet in de beschikbare gegevens van Parijs aangetroffen. Mogelijk heeft dat te maken met de politieke onrust in Parijs tussen 1420 en 1425. Het is daarom ook niet uitgesloten dat Hendrik naar elders heeft moeten uitwijken.

³⁶ Van der Willighen stopte al per maart 1428. Bafort, *Bijdragen*, 126.

genoemd.³⁷ Het is onbekend of Hendrik, evenals Van den Eel, eerder al het beroep van lijf-arts of stadsmedicijn uitgeoefend had.³⁸ Wel moet hij na zijn licentiaat tenminste zo'n twee jaar praktijkervaring hebben opgedaan, want dat was een absolute voorwaarde voor toelating als *medicinae doctor*.³⁹ Omdat Hendrik zo'n tien tot vijftien jaar jonger moet zijn geweest dan de eerder benoemde Van den Eel, moet de laatste hem op dit punt zeker hebben overtroffen.⁴⁰ Desalniettemin werd Hendrik al in 1428, kort na zijn benoeming in Leuven, als lijfarts van Filips van Sint-Pol gesignaleerd.⁴¹

Het aantal kandidaten voor het vacante hoogleraarschap naast Van den Eel zal niet groot zijn geweest.⁴² Begin vijftiende eeuw waren in West-Europa slechts zeer weinig medici beschikbaar die gekwalificeerd waren om hoogleraar te worden. De opleiding was namelijk relatief lang, alleen de allerbesten werden toegelaten en het kostenplaatje was hoog. Zo moest alleen al voor de 'promotie' voor alles en iedereen betaald worden. In Leuven was men verplicht een groot feestmaal te geven waarvoor op zijn minst alle leden van de faculteitsraad, alle medische studenten die hun baccalaureaat hadden behaald en alle abten van Leuven en omstreken moesten worden uitgenodigd. Daarnaast dienden ook de stadsbestuurders te worden gefêteerd. De eigen hoogleraren ten slotte ontvingen bij die gelegenheid aanzienlijke geschenken in natura. Zo werd Hendrik in november 1439 door een promovendus maar liefst '48 gelten ryns wyns' (144 liter rijnwijn) cadeau gedaan.⁴³

De stad Leuven zal het schaarse aanbod van gekwalificeerde medici als een probleem hebben ervaren. Dat werd overigens ook in de hand gewerkt door het weinig riant salaris dat de stad bood. Dat kon worden aangevuld door de prebendes en beneficies die Kerk en staat voor de universiteit ter beschikking stelden. Hendrik kwam hiervoor niet in aanmerking. Hij was blijkbaar in de geestelijke hiërarchie niet verder gekomen dan de voor studenten verplichte lagere wijding met kruinschering. Omdat later, in 1471, bij de donatie voor zijn jaargetijde in Oisterwijk expliciet sprake is van een echtgenote, lijkt hij met zekerheid niet tot het celibaat verplicht te zijn geweest. Ook wordt zijn dochter nergens vermeld als natuurlijke of illegitieme dochter. Zij geestelijke status week af van die van meeste andere Leuvense hoogleraren die kanunnik waren van de Sint-Pieterskerk van Leuven.⁴⁴

Gelukkig voor Hendrik bestond zijn inkomen in Leuven niet alleen uit het salaris van de stad. Zoals we al eerder zagen, had hij inkomsten uit zijn eigen familiebezit en uiteraard zal hij daarnaast in de loop der jaren via een klantenkring van rijke particulieren een en ander hebben 'bijverdiend'. Tot die clientèle behoorde mogelijk ook de rijke, adellijke priorij van Sint-Geertrui onder leiding van de oud-pastoor van Oisterwijk, Walter Moliart.⁴⁵

Ondanks de eerder genoemde krapte op de arbeidsmarkt is het toch opmerkelijk dat Hendrik al op vrij jonge leeftijd tot hoogleraar benoemd werd. Nog opmerkelijker is echter dat de eerder benoemde Johannes van den Eel uit Breda een collega kreeg met dezelfde familienaam. Hendrik de Coster heette namelijk in Oisterwijk ook Hendrik van Eel. Het is

Het zegel van de Katholieke Universiteit Leuven vermeldt het oprichtingsjaar 1425. In de omranding staat 'sedes sapientiae': zetel der wetenschap (nl.wikipedia.org)

mogelijk dat hun families (ver) aan elkaar verwant waren. Van den Bichelaer wijst in zijn studie over het notariaat in ieder geval op, nogmaals, *mogelijke* verwantschappen tussen de Oisterwijkse notaris Johannes van Eel (vermeld 1355), die de zoon was van Jacobus (geboren in 1320?), de Oisterwijkse schepen Jan van den Ele (vermeld 1402) en de Bredase medicus Johannes Zebregt van den Eel.⁴⁶

Een verdere aanwijzing voor een wederzijdse relatie tussen de Van Eel- Houtappels uit Oisterwijk en de Van den Eels uit Breda ligt in een derde familie als intermediair. Het betreft de familie Van Oesterzeel. Willem van Oesterzeel, zijn vrouw Liela en hun dochter Hillegonde waren vooraanstaande burgers in Breda, de stad waar Johannes van den Eel jarenlang als stadsdokter werkzaam was geweest. Hillegonde van Oesterzeel was getrouwd met Aert Gijsbrechts van Eel (Houtappels) en samen waren ze gegoed in Oisterwijk.⁴⁷ Deze Aert Gijsbrechts van Eel was met grote waarschijnlijkheid verwant aan Aert Jacobs van Eel, de grootvader van Hendrik de Coster. Omdat Liela van Oesterzeel, schoonmoeder van Aert Gijsbrecht van Eel-Houtappels, tot zeker 1440 in de Brugstraat in Breda leefde, zal zij de stadsarts Van den Eel ongetwijfeld gekend hebben, wat mogelijk ook gold voor haar dochter Hillegonde. Het is kortom denkbaar dat Hendrik als verre verwant langs deze lijn een extra gunstige aanbeveling kreeg bij de kort daarvoor in Leuven benoemde Bredase hoogleraar Van den Eel.

Naast de arbeidsmarktsituatie en mogelijke familierelaties is er echter nog een andere omstandigheid die bij de benoeming in Hendriks voordeel kan hebben gewerkt.⁴⁸ De eerder genoemde Oisterwijkse pastoor Walter Moliart was namelijk rond 1420 prior geworden van het Sint-Geertrui klooster te Leuven en deze zelfde priorij was zeer nauw betrokken bij de oprichting van de universiteit van Leuven. Zo

De Sint-Geertrui abdij te Leuven. Foto Johan Bakker, 2011 (commons.wikimedia.org. Onroerend erfgoed nummer 42128)

37 Gooskens, *Tekstuitgave*. Hij was de zoon van Zebertus van den Eel en diens vrouw Elisabeth.

38 Van Eel deed dat onder andere in 1419-20 (maistre Jehan de Neda physicien).

39 Huizenga, *Een nuttelike practijke*, 226.

40 Deze was al dertig jaar toen hij in 1410 doctor werd. Zijn studie medicijnen in Parijs had zo'n zeven jaar in beslag genomen: Bijssterveld, 'Johannes van den Eel'; Bafort, *Bijdragen*, 78-80. De Medicijnenstudie in Leuven bestond uit twee jaar bac., twee jaar lic., gevolgd door de promotie. Pas in 1617 werd het in Leuven mogelijk dit alles in drie jaar te voltooien.

41 Jansen-Sieben, 'La médecine', 145.

42 Huizenga, *Een nuttelike practijke*, 226.

43 Bafort, *Bijdragen*, 90. Een gelt is 3 liter.

44 Bafort, *Bijdragen*, 132. Ook Hendriks collega medicus De Wesalia was met zekerheid gehuwd. Expliciet om die reden ontving hij geen prebende van de stad Leuven. Hendriks collega hoogleraar Johannes Van den Eel daarentegen was een kanunnik met de nodige beneficijs. Hij had overigens weer wel een zoon. Zie Bijssterveld, 'Johannes van den Eel'.

45 Van 1436 tot 1453 was een Willem Moliart pastoor in Oisterwijk. Mogelijk een familielid van prior Walter Moliart, afkomstig uit Vilvoorde, wiens vader Willem heette. Zie Smeyers, 'Abbaye de Sainte-Gertrude'; Franken, *Oisterwijk* (bijlagen).

46 Een Zebregt is daarentegen in het Oisterwijkse bij de Houtappels, Elens en Costers niet aangetroffen.

47 Adriaenssen, 'De familie Van Oesterzeel', 162.

48 Met bijzondere dank aan kerkhistoricus Toon Brekelmans die mij per email op het belang van deze relatie wees. Ook voorzag hij mij, ter oriëntatie, van zijn ongepubliceerde ruwe vertaling (1982) van het grootste deel van het Latijnse gelegenheidsgedicht, in afwachting van de nieuwe vertaling van Michiel Verweij.

liet Walter Moliart in maart 1428 weten de pauselijke privileges voor de universiteit bestudeerd te hebben en werd hij in mei benoemd tot conservator van de universiteit.⁴⁹ Hij was daarmee de derde in rang van het universiteitsbestuur. Daarnaast was hij ook bij het burgerlijk bestuur van Leuven geen onbekende. Hij speelde namelijk een belangrijke rol in de ruimtelijke plannen van het stadsbestuur. Dit had hem gevraagd bij de paus toestemming te verwerven om een deel van het kerkhof te mogen gaan gebruiken voor de aanleg van een nieuwe stadskern. Het is aannemelijk dat Walter Moliart, die als pastoor en prior nauw bij Oisterwijk en de families Houtappels-van Eel en De Coster betrokken was geweest, in 1427/1428 voor zijn oud-parochiaan Hendrik een goed woordje heeft gedaan.

Een jaar na zijn aanstelling werd Hendrik voor een periode van drie maanden tot rector benoemd.⁵⁰ Een jaar later werd hij in die functie herbenoemd.⁵¹ Hoewel hij daarna nog vaak lid was van de belangrijke kleine selectiecommissie die de rector koos, zien we hem zelf in Leuven niet meer als rector terug, ondanks het roulatiesysteem en het beperkte aantal kandidaten binnen de kleine medische faculteit.⁵² Zijn lekenstatus alleen kan hier niet de oorzaak van zijn, aangezien zijn collega Johannes de Wesalia, die ook leek was, nog wel tot rector werd gekozen.⁵³ Mogelijk was Hendrik ondertussen gehuwd en was dit niet meer te verenigen met het uitoefenen van juridische macht over priesters. De huwelijkse staat zou dan ook de reden kunnen zijn waarom De Wesalia na 1438 geen rector meer wordt. Het jaar van diens eerste huwelijk wordt vooralsnog namelijk geschat op 1436.⁵⁴ Het jaar 1438 wijkt hier niet ver van af.

Het wapen van Walter Moliart (Moeliaert) (Bron: Genea. net. Eenvoudiger schets in: Jacobs, *l'Abbaye*, pl. □□)

Hendriks verdere carrière

Doctor Heinricus Custodis de Oesterwijn, doctor in Medicinis kreeg van de stad Leuven de opdracht dagelijks in de namiddag colleges te verzorgen. Zijn eerder benoemde collega Van den Eel nam dan waarschijnlijk de voormiddag voor zijn rekening.⁵⁵

In juni 1428 ontving Hendrik van de stad zijn eerste salaris.⁵⁶ Hij kreeg voor drie maanden arbeid het betrekkelijk bescheiden bedrag van 6¼ kroon, nog geen 8 Rg.⁵⁷ Dit was ook precies het salaris geweest van de juist vertrokken medicus Van der Willighen, zodat men kan aannemen dat hij diens taken overnam. Hendriks collega Johannes van den Eel had eerder een heel wat beter salaris weten te bedingen. Zijn 50 Rg. per trimester maakt duidelijk dat zijn marktwaarde bij de 'sollicitatie' door de stad beduidend hoger was ingeschat.⁵⁸ Omdat de geestelijke Johannes van den Eel daarnaast ook nog eens allerlei kerkelijke inkomsten ontving, moet het verschil in inkomen en status tussen beide hoogleraren aanzienlijk zijn geweest.⁵⁹ Onmiddellijk na het (tijdelijk) vertrek van Van den Eel in het jaar 1429 (zie hierna) werd Hendriks salaris verdrievoudigd tot 25 Rg.. Hij nam nu blijkbaar Van den Eels taken

Twee hertogen van Brabant. Links Jan IV (1403-1427), die de stichting van de universiteit van Leuven ondersteunde. Rechts Filips van Sint-Pol, die Hendrik de Coster enkele malen consulteerde (afbeelding uit *Memoriën* van Anthonio de Succa, 1601-1615, collectie Koninklijke Bibliotheek van België, Handschriftenafdeling, hs. II 1862/1)

over. De nieuwe collega Johannes de Wesalia, eigenaar van de Heerlijkheid Steenberghe nabij Leuven, kreeg op dat moment 10 Rg. zodat de nieuwe verhoudingen duidelijk zijn.⁶⁰ In december 1430 al krijgt ook De Wesalia opslag en wordt het salarisverschil tussen Hendrik en De Wesalia verkleind tot slechts 5 Rg. per trimester.⁶¹

In de jaren 1429-1431 was Van den Eel actief als lijfarts bij onder andere de zieke hertog Filips van Sint-Pol (1427-1430) en daarna bij diens opvolger Filips de Goede (1430-1467).⁶² In die hoedanigheid vergezelde Van den Eel de hertog op zijn reizen in Brabant. Hendrik de Coster functioneerde dus feitelijk als zijn waarnemer in Leuven. Op zestien juli 1429 echter werd ook Hendrik, met De Wesalia, gesommeerd naar Brussel te komen vanwege de slechte

49 Peeters, *Analectes*, 99. De conservators moesten de universiteit beschermen tegen geestelijke en wereldlijke machten die haar privileges bedreigden.

50 Reusens, *Actes*, I, 35; Lamberts, *De universiteit*, 35. Lamberts stelt dat alleen geestelijken rector konden worden. Waarschijnlijk was het dus (de eerste jaren?) voldoende tot de lage clerus te behoren.

51 Reusens, *Actes*, I, 468.

52 Lid van de 'intransites' in de jaren 1434, 1436, 1439, 1440 en 1441. Iedere 3 maanden kwam in principe een andere faculteit aan de beurt en binnen de faculteit werd ook werd gerouleerd.

53 In 1430, 1433 en 1438.

54 Martens, 'Wytinc', 10.

55 Reusens, 'Extrait des comptes', 29.

56 Een vierde deel van het jaarsalaris werd telkens achteraf uitgekeerd, drie maanden na ingang van het contract. Bafort, *Bijdragen*, 126 e.v.

57 Reusens, 'Extraits des comptes', 29. Omgerekend volgens de vermelding in deze stadsrekening: 1 Rg = 50 plekken, en 1 kroon = 60 plekken. Ter vergelijking, een goed pensioen kostte een student 16 Rg.. Zie De Maesschalck, 'De criteria', 348.

58 Reusens, 'Extraits des comptes', 9.

59 Bijsterveld, 'Johannes van den Eel'.

60 Martens, 'Wytinc', 11. De Wesalia bezat in Leuven tevens een mansio en het huis De Valcke. Verder zou hij nog goederen hebben gehad in Wesel. Martens noemt hem 'een vermogend man'.

61 In de genoemde invalperiode worden Hendriks lessen blijkbaar afgewisseld met lessen van Johannes de Wesalia. Mogelijk een verklaring voor de salarisverhoging van De Wesalia: meer werk, meer geld.

62 Aerts en Vleeschouwers, 'Ziekte en dood', 317 e.v.. Van den Eel was dit volgens de auteurs al vanaf 1423 onder de naam *phiscien*. Dit zou een aanduiding zijn voor lijfarts, in tegenstelling tot de term *medecyn*. Jansen-Sieben meldt verder nog het jaar 1419. Van den Eel was in die rol o.a. in 1429 en 1430 betrokken bij het onderzoek naar de verdachte ziekte en dood van de pas 26-jarige hertog Filips van Sint-Pol. Volgens Jansen-Sieben was hij ook al eerder, in 1427, bij de hertog geroepen. Zijn familienaam is in Breda overigens ook: Neel, Eele, Elen, Eel, Neele, Nele. Zie Gooskens, *Tekstuitgave*.

gezondheidstoestand van Filips van Sint-Pol. Samen met de andere geneesheren moest hij bij het bed van de hertog waken. De vorst werd kort daarna, waarschijnlijk om praktische redenen, alsnog van Brussel naar zijn paleis in Leuven overgebracht. Daar waren drie geneesheren constant bij zijn bed aanwezig, tot hij op vier augustus 1430 overleed. In deze periode heeft Hendrik ongetwijfeld niet alleen zijn patiënt, maar ook de nieuwe vorst Filips de Goede en diens secretaris Edmond de Dwynter regelmatig getroffen. Vanwege vermoedens van vergiftiging vond op vijf augustus nog een uitgebreide autopsie plaats in het Leuvense gasthuis in het bijzijn van zeven doktoren. Hendrik zal niet ontbroken hebben.

In oktober 1431 keert hoogleraar Van den Eel terug in zijn vroegere functie op de universiteit. Hij moet het voortaan wel doen met een salaris van 25 Rg., de helft dus van wat hij in 1429 ontving. De jonge De Wesalia behoudt zijn eerder salaris van 15 Rg.. Interessanter is dat door de terugkeer van Van den Eel de stad werd geconfronteerd met het probleem van twee hooglerarschappen en drie rechthebbenden. Van den Eel was een oude rot en bij de studenten blijkbaar geliefd, maar de stad zal ook De Wesalia niet graag gemist hebben. Hij had enkele bijzondere kwaliteiten. Zo was hij expert in de astrologie en de mathematische wetenschappen. In 1431 kon hij misschien ook daarom uitgenodigd worden om blijvend in de Artes-faculteit mathematische wetenschappen te komen doceren.⁶³ Daarmee zou indirect het personeelsoverschot in de medicijnenfaculteit zijn opgelost, maar De Wesalia had hier geen trek in. Dat hij rond dat jaar een kleine en grote (jaar)almanak had samengesteld en aangeboden aan Filips de Goede, zal zijn positie in deze kwestie zeker geen kwaad gedaan hebben.⁶⁴ Zijn populariteit binnen de universiteitsgemeenschap zal nog verder gegroeid zijn toen hij eind 1430 voor de voltallige Leuvense universiteit zijn eigen voorspellingen voor het komende jaar had mogen voorlezen.⁶⁵ Hendrik had echter een bindend contract met een looptijd van nog twee jaar. In goed overleg werd nu besloten dat, mede op verzoek van de studenten, Hendrik vrijwillig afstand deed van zijn contractuele rechten. Hij ontving daarvoor wel een schadevergoeding van 100 Rg., een volledig jaarsalaris dus.⁶⁶

Het is mogelijk dat Hendrik tijdens zijn 'sabbatjaren' in de periode 1431-1434 zijn oorspronkelijke concept voor een ode op Brabant omwerkte om deze onder de titel *Carmen in laudem Brabantiae* aan de nieuwe hertog op te dragen.⁶⁷ Hij had deze Filips de Goede in 1430 mogen ontmoeten. Het gelegenheidsgedicht zal wellicht ook een strategische bedoeling hebben gehad, met het oog op herstel van zijn nu geschade carrière.

Overigens was Hendrik in de jaren 1432 en 1433 niet helemaal uit het Leuvense universiteitsleven verdwenen. Namens de medicijnenfaculteit was hij in ieder geval actief als librarius en als rechter van appel.⁶⁸ In december 1434 ontving hij van de stad opnieuw een bescheiden inkomen van 12 peters per trimester, later 12 schilden, zo'n 10 Rg.⁶⁹ Het is om en nabij het salaris dat hij verdiende toen hij in 1428 in Leuven binnenkwam. Toch moet zijn 'afwezigheid' in de jaren 1432-1434 voor de medicijnenfaculteit organisatorische problemen hebben opgeleverd, want in de *Acta* treffen we dan plotsklaps allerlei nieuwe personen aan. Ze worden vooral vermeld als assessor en soms als rechter van appel.⁷⁰ Na 1434 keren de vertrouwde namen weer terug.

In oktober 1439 verliet Johannes Van den Eel de universiteit definitief; zo goed als zeker werd hij stadsdokter van Brussel.⁷¹ Hendriks salaris werd kort daarna verhoogd tot 17 Rg.. De Wesalia ontving vanaf toen 25 Rg., hetgeen Hendriks blijvende ondergeschikte positie als hoogleraar lijkt te bevestigen. Eind december 1441 keerde ook Hendrik, na een verblijf van veertien jaar, de universiteit en de stad Leuven voorgoed de rug toe.⁷² Zijn salaris was al die jaren bescheiden gebleven. Dat gold trouwens ook voor zijn collega's 'in medicinen'. Bij de faculteiten voor theologie en voor geestelijk en wereldlijk recht werd in Leuven fors meer betaald.

Salaris per trimester in Rg.

	1426	1427	1428	1429	1430	1431	1432	1433	1434	1438	1439
De Coster	x	x	7,5	25	20	15 (sept.)	100 afkoop in maart	x	10 (Dec.)	10	17 tot 1442
Van Eel	50	50	50	Ged. afwezig	Ged. afwezig	25	25	25	25	25	x
v.d. Wilghen	x	7,5	x	x	x	x	x	x	x	x	x
De Wesalia	x	x	x	10	15	15	15	15	20	20	25
Totaal per trim.	50	57,5	57,5	35	35	55	140	50	55	55	42

De Leuvenaars hebben Hendrik als hoogleraar mogelijk niet bijzonder gewaardeerd. Molanus gunt hem een eeuw later in zijn boek over de stad Leuven in ieder geval geen plek in de toch wel zeer uitgebreide lijst van *beroemde* hoogleraren van de medische faculteit.⁷³ Hij wordt slechts vernoemd als vervanger van Johannes van den Eel. Als Hendrik, de geringste der medici, niet de eerste Latijnse dichter van de Leuvense universiteit was geworden, zou hij ongetwijfeld zijn vergeten, zelfs in zijn eigen geboorteplaats.

De dagelijkse praktijk in Leuven

Hoogleraar Hendrik moet iedere namiddag in gepaste kledij – rode bonnet en scharlaken-rode schoudermantel – zijn gang naar de collegezalen hebben gemaakt.⁷⁴ Die zalen bevonden zich tot 1433 in het Hof van Rode, een verbouwd patriciërshuis in de Muntstraat. Daarna kregen de medici twee ruimtes in de Hallen langs de Oude Markt.⁷⁵ Zijn colleges betroffen in het bijzonder de ziekteleer en de remedies.⁷⁶ Daarnaast zou ook hij, voor de komst van De Wesalia, korte tijd belast kunnen zijn geweest met (wiskunde)colleges op de artesafdeling. De stad hechtte namelijk veel waarde aan dat vak en Hendrik had tijd over want gevorderde studenten van de medische faculteit waren nog niet voorhanden. Vanaf september 1429 werden deze wiskundelessen onder anderen aan zijn hierin meer gespecialiseerde collega Johannes de Wesalia toevertrouwd.⁷⁷ Ook de colleges astrologie zullen ongetwijfeld door de laatste zijn verzorgd. Dat Hendrik vanaf 1428 de disputen van de medische faculteit (mede) leidde, lijkt daarentegen weer wel waarschijnlijk.

⁶³ O'Malley, *Andreas Vesalius*, 23.

⁶⁴ Veenstra *Magic and divination*, 134.

⁶⁵ VandenBroecke, S., *The limits of Influence*, 31.

⁶⁶ Reusens, 'Extraits des comptes', 30.

⁶⁷ Elders ook Carmina genoemd evenals Laus Brabantiae.

⁶⁸ Resp. juli 1432 en augustus 1433. Onder de taak van librarius viel het toezicht op de studieboeken, o.a. in verband met ketterij.

⁶⁹ Reusens, 'Extraits des comptes', 40. Dit is een schatting: de stadsrekening geeft namelijk geen omrekenwaarde van schild of peter.

⁷⁰ Latere nieuwe collega's waren tenminste, naast Stockelpot: Mathias de Leuwis; mathematicadocent in 1436 bij de medici vermeld; Albertus Brunonis Pyl de Trajecto (Utrecht) in 1441 vermeld als assessor; Nicolas de Valkenisse, in 1440 rector vanuit de med. fac.; Jean Sucquet; tot 1437 bij de artes, dan lic. med., na 1441 doctor medicinae.

⁷¹ Johannes van de Eel is dan niet in 1439 maar pas rond 1441 overleden, en in Brussel meteen opgevolgd door Hendrik. Zie hierna.

⁷² Reusens, 'Extraits des comptes', 77. Hendrik werd opgevolgd door Jean Sucquet. Na september 1444 staat er opvallend genoeg geen enkele medicus meer op de stadsrol. Zij ontvangen, als kanunniken van St. Pieter, alleen nog prebendes.

⁷³ Molanus, *Historia Lovaniensium*, 559.

⁷⁴ Bafort, *Bijdragen*, 89-90.

⁷⁵ Bafort, *Bijdragen*, 124.

⁷⁶ De Nave en De Schepper, *De geneeskunde*, 40.

⁷⁷ Ook een zekere Mathias Leuwis, in 1436 aangetroffen onder de medici, gaf in 1430 al mathematica bij de artes. VandenBroecke, *The limits*, 42.

De lakenhal in Leuven dateert uit 1317 en stond er dus ook tijdens Hendrik de Costers verblijf in de stad. De medische faculteit had er toen de beschikking over twee ruimtes. Nu biedt het gebouw onderdak aan het rectoraat van de Leuvense Universiteit (www.vlaanderenvakantieland.nl)

Of Hendrik in Leuven een eigen woning had en kostgangers hield, is niet bekend. Wel mogen we aannemen dat hij zijn nog zeer jonge (half)broer Hendrik Appels, student artes van 1427-1433, enige tijd onder zijn hoede heeft gehad. Deze was al op jonge leeftijd, rond 1418, wees geworden.

Hendriks ambtelijke nevenfuncties

Voor een vollediger beeld van Hendriks loopbaan lijkt het zinvol kort aandacht te besteden aan de rest van zijn takenpakket. Dit was namelijk, evenals bij zijn collega's, zeer divers. Zo was Hendrik lid van de raad van de universiteit, schrijver namens zijn faculteit, onderhandelaar voor de universiteit met de stad Leuven in 1434 en 1435, decaan, adviseur inzake de vormgeving van getuigschriften van studenten met een beneficie en bemiddelaar in een conflict tussen de faculteiten onderling.⁷⁸ Het vaakst zien we hem echter functioneren binnen het rechtsorgaan van de universiteit, in de rol van assessor en rechter van appel. Ook hier lijken de rollen echter evenredig verdeeld tussen hem en zijn naaste collega's. De bestuursvergaderingen vonden overigens plaats bij Moliart in de priorij Sint-Geertrui.

De universiteit had bij de stichting het recht verworven op haar eigen rechtspraak en als zodanig viel deze direct en alleen onder het gezag van de paus.⁷⁹ Als de leden van universiteit tegen buitenstaanders een juridische procedure wilden instellen, verliep dat via de promotor. De rector van de universiteit deed daarna als rechter de uitspraak, waartegen men in beroep kon bij de rechters van appel. Hendrik trad in deze laatste rol op in 1433, 1436, 1439, 1440 en voor het laatst in 1441. In de periodes dat Hendrik zelf rector was, had hij uiteraard ook de functie van rechter uitgeoefend.⁸⁰

Als assessor oordeelde hij in 1436, 1440 en 1441 ook over administratieve klachten. In deze rol werkte hij waarschijnlijk nauw samen met proost Walter Moliart, de conservator van de privileges.⁸¹ De straf die conservator Moliart achter de hand had als de gedaagde burger niet wenste te verschijnen, bestond uit de zware kerkelijke straf van excommunicatie.

De zaken die Hendrik in de loop der jaren zelf aanbracht, betroffen meestal klachten over zijn schuldenaars. In 1434 had hij een, niet nader bekend, geschil met de stad Mechelen. Deze kwestie werd opgelost toen de universiteitsraad op verzoek van Hendrik dit stadsbestuur een (vriendschaps)brief stuurde.⁸²

Bodes onderhielden de contacten tussen de hertog en zijn steden en tussen de steden onderling. Zo'n bode is afgebeeld op de achtergrond van het linker paneel van de triptiek *De Annunciatie van Maria* (the Mérode Altarpiece). Geschilderd door Robert Campin, 1425-1428 (www.backtoclassics.com, collectie Metropolitan Museum of New York)

Hendriks medische functies

Buiten de universiteit had de kleine medische faculteit de belangrijke taak om samen met de stadsbestuurders toe te zien op de vorming van de chirurgijns en hun praktijken in de stad Leuven.⁸³ In feite vormde men een medisch college zoals dat ook in andere grote steden voorkwam. In een gemeentelijke rekening van de stad Mechelen voor het jaar 1430-1431 ontdekken we dat de hoogleraren van Leuven ook geconsulteerd konden worden door andere steden. Zo ontving Mechelen dat jaar op het schepenhuis voor een gezamenlijk overleg 'de meesters van medecinen uit Leuven, Henric van Oosterwyc en Janne van Wezele, de geneesheer van Brussel Janne van den Eede' en de dokters van Antwerpen en Diest.⁸⁴ Ze dronken op kosten van de stad uiteindelijk zo'n 24 liter wijn. Daarnaast kreeg ieder een passend geschenk. Het advies was verder blijkbaar gratis.⁸⁵ Mogelijk waren zij hier in verband met de verdachte dood van Filips van Sint-Pol in augustus 1430.

⁷⁸ Schrijver in 1432: Reusens, *Actes*, I, 35. Onderhandelaar in zaken rondom excessen door studenten, een moord, en de vraag hoe het belangrijke concilie van Basel moest worden uitgelegd: Reusens, *Actes*, I, 188, 191. Bemiddelaar: Reusens, *Actes*, I, 206, 341.

⁷⁹ Lamberts, *De universiteit te Leuven*, 34.

⁸⁰ De autonomie in de rechtspraak was een van de privileges die de universiteit meteen bij haar oprichting van de stad Leuven ontving, naast bijvoorbeeld belastingvrijstellingen en het automatisch en gratis poorterschap van de stad. De universiteit kreeg verder ook de beschikking over haar eigen gevangenis binnen de Borchpoort. Lamberts, *De universiteit*, 67.

⁸¹ Jacobs, *L'Abbaye noble*, 40.

⁸² Reusens, *Actes*, I, 137.

⁸³ Zie voor het werk van de vijftiende-eeuwse chirurg het handboek: Boeck van Surgien. <http://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=scel001elee01>.

⁸⁴ De eerste twee zijn uiteraard Hendrik de Coster en Johannes de Wesalia. De naam Van den Eede zou kunnen verwijzen naar (kanunnik) Johannes de Eda, als lijfarts genoemd in: Van Hofstraeten, 'De dignitarissen', 236. In die tijd was echter (kanunnik) Johannes van den Eele, ook Johannes van Breda/Heda/Neda genoemd, lijfarts van de hertog in Brussel. Een lees- of schrijffout dus.

⁸⁵ Van Doorslaer, 'Aperçu historique', 138.

Het toezicht op de gezondheid van de stad Leuven zal vooral tijdens de grote pestepidemie van 1438-39 een slopende bezigheid voor Hendrik zijn geweest. Daar staat tegenover dat de epidemie hem extra inkomsten kan hebben opgeleverd, ook al ontvluchtte uiteindelijk een groot deel van de bevolking de stad. Rijke burgers waren dan eerder bereid zijn advies te vragen en daarvoor te betalen en het was niet ongebruikelijk dat medici tijdens pest-epidemieën van de stad aanvullende toelagen kregen. Bij de bestrijding van de epidemie stond voor de Leuvense hoogleraren het beleid aangaande de publieke hygiëne centraal. Eerder door hen voor de stad ontworpen regels over hoe te handelen met straatvuil, vee, kadavers, quarantaine, inrichting van publieke baden en de handel in bederfelijke goederen waren toen uiteraard bijzonder actueel. Hendriks collega De Wesalia schreef naar aanleiding van zijn ervaringen in deze periode later het boek *De epidemia contra pestem*.⁸⁶ Als naaste collega zal Hendrik tijdens de epidemie met hem hebben samengewerkt. Ongetwijfeld zullen ze over dit thema intensief van gedachten hebben gewisseld.

De medicinae doctor maakte, zoals bekend, in de dagelijkse praktijk van de interne geneeskunde liever niet zelf de handen vuil en beperkte zich ook daar tot het geven van adviezen.⁸⁷ Daarbij speelde in die tijd de astrologie een steeds grotere rol. Hoewel ook diagnose door middel van piskijken en het voelen van de pols gangbaar was en behandeling met kruiden en poeders werd gepraktiseerd, verwachtte men vooral van stads- en lijfartsen voortaan dat ze konden voorspellen aan de stand van de sterren. Zo schreef Hendriks collega De Wesalia de hierboven al genoemde astrologisch onderbouwde almanakken voor Filips de Goede.⁸⁸ Hendrik lijkt zich niet in deze trend te hebben verdiept. Voor zover bekend liet hij echter op ieder medisch terrein de academische pen rusten.

Aderlaten was een remedie die in Hendrik de Costers tijd veel door geneesheren werd voorgeschreven (nl.wikipedia.org. Uit: *Sieben weise Meister*, Dirmstein 1471, p. 55r)

Stadsdokter in Brussel

In december 1441 beëindigde Hendrik zijn carrière aan de universiteit. Daarmee kwam ook een eind aan zijn rol als stadsdokter van Leuven en moesten zijn Leuvense particuliere klanten uitzien naar een nieuwe geneesheer. Hendrik vertrok voor een volgende stap in zijn carrière naar de hofstad Brussel, waar hij op 22 december tot *stadt medicyn* werd benoemd. Hij kreeg voor deze functie precies hetzelfde honorarium als ‘tot hier toe’ Jan van den Eede, ‘dies ziele God genadich zy’.⁸⁹ Dat bedroeg vijf pond (oude grote) per jaar voor levensonderhoud met als extraatje zijn Brussels ambtskleed.⁹⁰ In januari 1442 legde hij de eed af in de raadszaal van Brussel:⁹¹

*‘Van meester Henricke van Oesterwyck, der stadt medicyn van Bruessel
Item int jair ons Heeren dusent IIIIc en XLI, des vrydaghs
XXII dage in decembri werdt bi den Borgemeesteren, scepenen ende raidsluden der stad van Bruessel ende by overdraghen der goeden luden van der selver stadraide gemeynlic onthouden ende genomen t’eenen medicyn voer de voerseide stad van Bruessel meester Henric Van Oesterwyck, doctoer in medicinen, op de wedden van vyf ponden ouder grote lyftocht gelts ende van sine cleede, in alle der vuegen ende manieren dat meester Jan Van den Eede (?) dies ziele God genadich zy, den zelve dienst tot hier toe gehadt heeft. Ende dede de selve meester Henric Van Oesterwyck hier toe sinen eede in behoerliker manieren voer de Borgemeesteren, scepenen ende raidsluden voirseide, in der Raetkamer daer zy zamentlic vergadert waeren, des disendaghs op ten anderen dach der maent van januarii int jaer XIIIIC ende XLI voirscreven.’⁹²*

Na zijn benoeming tot stadsdokter van Brussel bekleedde Hendrik bovendien opnieuw de eervolle functie van lijfarts van Filips de Goede.⁹³ Hij werd in die rol in ieder geval om een vooralsnog onbekende reden samen met Jacobus Despars naar Oudenaerde opgeroepen.⁹⁴ De zeer vermaarde en in Parijs opgeleide medicus Despars was toen al geruime tijd werkzaam in plaatsen als Brugge en Oudenaerde. In deze samenwerking is wellicht een nieuwe aanwijzing te vinden dat Hendrik als geneesheer de waardering had weten te verwerven die hij als docent leek te missen.

⁸⁶ Padmos en Van Paemel, *De geleerde wereld*, 116.

⁸⁷ Huizenga, *Een nuttelijke practijcke*, 269.

⁸⁸ O.a. in Veenstra, *Magic and divination*, 134.

⁸⁹ ‘Tot hier toe’ kan slechts betekenen ‘tot nu toe’. Als genoemde Jan van den Eede en Johannes van den Eel dezelfde persoon zijn, kan deze laatste dus pas na juli 1439 zijn overleden. De lijfarts/secretaris Jean de Eda kan hier niet bedoeld zijn: hij was zelfs in 1456 nog in leven. Zie Pinchart, *Inventaire des Archives*, 373.

⁹⁰ Die vijf pond was vergelijkbaar met 80 Rg., dus verdiende Hendrik per jaar ongeveer 12 Rg. meer dan in Leuven. Bron: ‘Geld in Roermond in de middeleeuwen’ www.ppsimons.nl/stamboom/munttenroermondmiddeleeuwen.htm. (Gebaseerd op ‘Roermond in de Middeleeuwen’ C. J. A. Meerdink, dissertatie, 1909.)

⁹¹ Wauters, ‘Quelques mots’, 49. (*Pièces justificatives*)

⁹² Het jaar 1442 begon in de administratie blijkbaar na 1 januari.

⁹³ Jansen-Sieben, ‘La médecine’, 146. Hij wordt daar o.a. vermeld onder de naam Hugues van Oesterwyck, médecin, Louvain 1441.

⁹⁴ Waarschijnlijk Jacobus Despars, die op de Parijse universiteit met Joh. de Neel (alias Johannes Zeberti) studeerde. Denifle vermeldt hem in zijn *Chartularium* in 1403 en 1410. De Doornikse kanunnik Despars leefde van 1380-1458 en was tot 1419 verbonden aan de universiteit van Parijs. Zie Paavilainen, *Medieval pharmacotherapy*, 82. Hij hechtte, in strijd met de toenmalige trend, minder waarde aan de astrologie. Hij publiceerde i.t.t. Hendrik wel uitgebreid, met name over de Canon van Avicenna.

In december 1445 werd Hendrik door zijn voormalige werkgever in Leuven en de decaan van de Sint-Pieter aldaar ingeschakeld om voor de stad Leuven met de stad Antwerpen te gaan onderhandelen. De kwestie betrof een inbreuk op de privileges van de universiteit.⁹⁵ Blijkbaar had men in Leuven respect voor zijn juridisch bestuurlijke en diplomatieke bekwaamheden. Misschien had ook deze keer prior Walter Moliart, in diens functie als conservator van de privileges, hiervoor aan zijn vroegere parochiaan gedacht.

Vanwege Hendriks slechte gezondheidstoestand nam Johannes de Wesalia in 1446 de functie van stadsdokter van Brussel over.⁹⁶ Dat drie Leuvense oud-collega's elkaar in deze positie opvolgen maakt duidelijk dat de hofstad Brussel een goede plek was om na een hoogleraarschap verder carrière te maken. De stad was dan ook niet alleen hofstad, maar had ook 28.000 inwoners, zo'n 10.000 meer dan de universiteitsstad Leuven.⁹⁷

Hendriks levenseinde en nalatenschap

Op 9 februari 1447 deden Ghisbertus Back en Martinus van Zomeren, kanunniken in 's-Hertogenbosch die als notaris werkzaam waren, afstand van een hofstede met landerijen, beemden, weilanden, genaamd Zwanenburg, ten behoeve van Katharina, dochter van 'wijlen meester Henricus van Ele'.⁹⁸ Hendrik is dus met zekerheid voor 9 februari 1447 overleden. Uit de Acta van de Universiteit van Leuven blijkt dat op 20 december 1446 bij het universiteitsbestuur een verzoek van Dominus en Frater Henricus Custodis werd behandeld. Het betrof onder andere een dagvaarding.⁹⁹ Op basis van beide gegevens kan de overlijdensdatum worden gereduceerd tot de periode tussen 20 december 1446 en 9 februari 1447. Hendriks dochter Katharina was toen waarschijnlijk nog onmondig.

Het genoemde goed Zwanenburg bestond uit een huis, erf en tuin direct naast de gemeint. Het werd als Svanenberch eerder vermeld in het Hertogelijk cijnsregister anno 1340. Arnoldus Berijs betaalde toen de cijns van twaalf nieuwe penningen. In 1428 werd gesproken over beemden, landerijen, akkers en ander toebehoren. Zwanenburg was gesitueerd waar nu de scholengemeenschap 2College ligt, toen ten zuiden van de Voorste Stroom.¹⁰⁰ Het lag aan een dijk (weg), niet ver van het goed bij de kerk dat Hendrik in 1421 al van zijn zussen Marije en Appelken had ontvangen: de voormalige woning en hof van moeder Elisabeth de Coster. Hendrik had Zwanenburg op 20 oktober 1446, kort voor zijn dood dus, gekocht van Lucas van Erpe, zoon van wijlen Johannes Serijs (Saris) soen. Deze familie van Erp was verwant aan Leon (ook Lucas) van Erp, prior van het klooster van Sint-Geertrui in Leuven in de periode 1379-1402. Niet onbelangrijk in de aankoop lijkt verder dat Hendriks volle zus Elisabeth tot haar dood in 1422 getrouwd was met Willem van Erp, een natuurlijke zoon van Willem (genoemd Lucas) van Erp.¹⁰¹

De aankoop van het goed Zwanenburg kan ongetwijfeld worden gezien als een bewijs van de maatschappelijke stijging van Hendrik de Coster. Mogelijk werd hij tot deze aankoop geïnspireerd door de 'heerlijkheid Steenberg' die zijn Leuvense collega Johannes de Wesalia ten deel viel.¹⁰²

Tweeëntwintig jaar later, op 20 maart 1468, wordt in Oisterwijk ten behoeve van het klooster Catharinenberg bij de notaris een huurcontract opgemaakt:

'Daarin verhuurde Willem Trabekier uit Mechelen, aan het klooster St. Catharinenberg te Oisterwijk alle goederen aldaar die toebehoorden aan zijn echtgenote Katherijn. Deze was de dochter van wijlen Henrick Appels, stadsarts van Brussel. Het contract had een looptijd van meer dan 100 jaar en het klooster betaalde in erfpachten en erfcijnsen.'¹⁰³

Opmerkelijk is dat Hendrik in de twee documenten rond Zwanenburg eerst Van Ele heet, en daarna, in de notariële akte, Appels. Dit zal ook de reden zijn geweest dat in deze transactie door heemkundigen nooit aan hoogleraar Hendrik de Coster van Oisterwijk is gedacht.

In 1471 wordt voor Hendriks jaargetijde en dat van zijn overleden vrouw Margaretha aan de Zusters van St. Franciscus in Oisterwijk een erfcijs betaald uit het goed Zwanenburg.¹⁰⁴ De zusters moesten daarvoor aan Willem Trabekier (Oubeertszoon) 16 ½ gouden Peter betalen.¹⁰⁵ Dit bedrag werd enkele jaren later gelost met 313 ½ gouden Peter.¹⁰⁶ De jaarlijkse mis voor Hendrik moest voortaan plaatsvinden op iedere eerste woensdag na 13 december, een bevestiging van eerder genoemde periode van overlijden.¹⁰⁷

Hendriks schoonzoon Willem Trabekier was afkomstig uit de hogere bestuurlijke kringen van Mechelen en was onder andere stadsbode, rentmeester en Casmeester van de Sint-Romboutskerk.¹⁰⁸ Deze alliantie lijkt de hypothese van een duidelijke maatschappelijke stijging van de Oisterwijkse Hendrik te ondersteunen. Dat de verbintenis tot stand kwam via een schaking lijkt hierbij minder relevant.¹⁰⁹

Conclusie

De hoogleraar Hendrik de Coster, doctor medicinae, blijkt te zijn voortgekomen uit twee oude en vooraanstaande Oisterwijkse families. Mede door de twee huwelijken van zijn moeder was er bij haar overlijden sprake van een aanzienlijke erfenis. Hendrik kwam, dankzij zijn zusters, uiteindelijk in het bezit van een aanzienlijk deel van die erfenis. De inkomsten daaruit waren waarschijnlijk onmisbaar tijdens zijn studiejaren en de beginperiode van zijn slecht betaalde hoogleraarschap.

Zijn familie had ook op intellectueel gebied een traditie hoog te houden. Het was dan ook niet vreemd dat Hendrik naar de universiteit ging. Zijn keuze voor een medicijnenstudie en de afronding daarvan met een promotie was daarentegen voor het Oisterwijkse wel exceptioneel.

95 Reusens, *Actes*, II., 14.

96 O'malley, *Andreas Vesalius*, 24. Zie ook Abel en Martens, 'Le rôle de Jean de Vésale', 41-86; De Nave en De Schepper, *De geneeskunde*, 41.

97 Blockmans, 'Tussen crisis en welvaart', 51. Het cijfer van Brussel betreft het jaar 1438.

98 Ketelaars, *Aantekeningen Bosch Protocol 1425-1450*, 09-02-1447 1217 / 283-9. Later, 16-11-1448, wordt deze Henricus van Ele omschreven als doctor in medicina. De bovengenoemde 2 kanunniken waren o.a. notaris; Van den Bichelaer, *Het notariaat*, nummers 24 en 362.

99 Reusens, *Actes*, II, 59.

100 Kadastraal 1832, sectie B279, 3.5 ha.. In 1730 nog werd het gebruikt als buitenhof van predikant Petrus de Lange.

101 De Bakker en Berkelmans.

102 Het betreft, zoals eerder gemeld, Steenberg bij Leuven. Het domein was ook bekend als Zoet Water.

103 Van den Bichelaer, *Het notariaat*, 431.

104 Het klooster zou rond 1440 zijn gesticht, dus nog net tijdens Hendriks leven. In 1451 pas werd het door de bisschop van Luik bevestigd: Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom*, 283.

105 BHC, 250 *Klooster Catharinenberg in Oisterwijk*, inv. 1 Hoofdstuk Swaenenborch. dd. 1475.

106 Smulders, 'Een boek van Katharinenberg'. Ook: BHC, 250 *Klooster Catharinenberg in Oisterwijk*. Er wordt in de tekst gesproken over "noch hij (Trabekier), noch zijn nakomelingen". Mogelijk slechts een juridische formule. Vervolgens verklaarden genoemde Willelmus Trabekier en zijn vrouw, genoemde jonkvrouw Katharina, uit handen van genoemde Henricus die Gruijter, 313½ peters ontvangen te hebben. Ook: Ketelaars, *Aantekeningen Bosch Protocol 1475-1500* (a) 51. 1245/165-3/21-10-1475.

107 Ketelaars, *Aantekeningen Bosch Protocol 1425-1450*, 686. 09-02-1447 1217 / 283-9. 13 december werd nog gezien als de kortste dag.

108 Zie voor het belang van de functie van bode in de middeleeuwen: Lowagie, *Met brieven an die wet.*; Valerius, 'Vervolg der chronycke', (ongenummerd); Keijers en Tops, *Studieopdracht*, 186 e.v.; De Munck, *Gedenck-schriften*, 81, 250.

109 Greilsammer, 'Rapts de séduction', 75.

Toen in 1425 in Leuven een nieuwe universiteit werd gesticht, kwam Hendrik in de gelegenheid om daar korte tijd later hoogleraar te worden. Het lijkt aannemelijk dat Walter Moliart, de conservator van deze nieuwe universiteit, bij de benoeming een positieve rol heeft gespeeld. Deze Moliart was namelijk pastoor geweest in de parochie Oisterwijk, waar zijn priorij Sint-Geertrui beschikte over een groot deel van de tienden, het patronaatsrecht van de kerk, het benoemingsrecht voor de kosten en zeggenschap in de Tafel van de Heilige Geest. Zaken waar ook Hendriks familie nauw bij betrokken was.

Na een bliksemstart waarin hij ook enkele malen de functie van rector vervulde, werd Hendrik als hoogleraar geconfronteerd met de concurrentie van Johannes de Wesalia, expert op het gebied van de toen uiterst populaire astrologie. Hij kwam hierdoor in de jaren 1431-1434 grotendeels buitenspel te staan. Mogelijk heeft hij zich juist toen gewijd aan het lofdicht *Carmen in laudem Brabantiae*, dat hij opdroeg aan de nieuwe hertog Filips de Goede. Na enkele jaren 'betaald verlof' kwam hij terug als hoogleraar.

Als geneesheer was Hendrik van 1427 tot 1442 betrokken bij de gezondheidszorg van de stad Leuven. Hij zal daar ook, mede gezien de geringe inkomsten uit het hoogleraarschap, zijn eigen patiëntenkring hebben gehad. Het feit dat ook het hertogelijk hof meerdere malen van zijn diensten gebruik maakte, mag worden gezien als een aanwijzing voor zijn goede reputatie als medicus. Zijn latere benoeming als stadsarts van Brussel, de hofstad, lijkt deze gedachte te ondersteunen.

Tot slot lijkt Hendrik over aanzienlijke juridisch bestuurlijke en/of diplomatieke kwaliteiten te hebben beschikt. De Leuvense universiteit maakte daar in ieder geval geregeld gebruik van, ook nog na Hendriks benoeming tot stadsdokter in Brussel. Het is mogelijk dat ook daarbij sprake was van nauwere samenwerking met de conservator Walter Moliart, de derde in de hiërarchie van de universiteit.

Al snel na zijn dood is Hendrik de Coster, ook in Oisterwijk, langdurig in het vergeetboekje geraakt. Het was dankzij zijn ode *Carmen in laudem Brabantiae* dat hij in de tweede helft van de twintigste eeuw een 'comeback' maakte. Jozef IJsewijn bezorgde hem in 1969 de titel van 'the first Latin poet of the University of Louvain'.¹¹⁰ We hebben in dit artikel geprobeerd aan te tonen dat gelegenheidsdichter Hendrik ook om andere redenen zijn plaatsje in de Brabantse geschiedschrijving heeft verdiend. Hij eindigde zijn carrière in ieder geval niet als *medicorum minimus* (de minste der artsen), zoals hij zichzelf rond 1430 nog bescheiden omschreef.

110 IJsewijn, 'Henricus de Oisterwijk', 7.

Afkortingen

BHIC	Brabants Historisch Informatie Centrum
RAT	Regionaal Archief Tilburg
Rg.	(overlense) Rijnsgulden

Archivalia

Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch (BHIC)

- 250 *Archiefklooster Catharinenberg in Oisterwijk*
 1 Hoofdstuk Swaenenborch dd. 1475

Regionaal Archief Tilburg (RAT)

- 727 *Inventaris van het archief van de Tafel van de Heilige Geest van Oisterwijk, 1302-1810*
 1 Regestenlijst
- 734 *Archief van de rooms-katholieke parochie St. Petrus Banden te Oisterwijk, 1408-1968*
 W. de Bakker, Inventaris (1993)
- 847 *Archief Schepensbank en Eninge van Oisterwijk, 1418-1811*
- 143 Microfiches

Literatuur

- Abel, A., en M. Martens, 'Le rôle de Jean de Vésale, médecin de la ville de Bruxelles, dans la propagande de Charles le Téméraire', *Cahiers Bruxellois* (Brussel 1956) 41-86.
- Adriaenssen, L.F.W., 'De familie Van Oesterzeel', *De Brabantsche leeuw* 49 (2000) 100-110, 158-165.
- Adriaenssen, L., 'Oisterwijkse wolaankopen in de late middeleeuwen', *De Kleine Meijerij* 53 (2002) 3, 81-90.
- Aerts, E., en C. Vleschouwers, 'Ziekte en dood van Hertog Filips van Saint-Pol' in: R. Bauer e.a. (red.), *In de voetsporen van Jacob van Maerlant* (Leuven 2002) 315-335.
- Bafort, K., *Bijdragen tot de vroegste geschiedenis van de Fakulteit der Geneeskunde aan de Universiteit te Leuven* (MA dissertatie K.U.L.; Leuven 1958).
- Baix, F., *La chambre apostolique et les "Libri annatarum" de Martin V: Introduction et textes*, I (Brussel 1947).
- Bakker, W. de, en G. Berkelmans, 'Lindeind 24', en 'Lindeind 9/10' in: *De vrijheid Oisterwijk* (Ongepubliceerd, zie hieronder).
- Bakker, W. de, en G. Berkelmans, *De vrijheid Oisterwijk, over ingezetenen en erfgoed aldaar* (Zie: www.devrijheid-oisterwijk.nl).
- Beijers, H., *Schoutsrekeningen ARA Brussel*, SR.062 (inv. nr. 2752, periode 1401).
- Bichelaer, A.H.P. van den, *Het notariaat in Stad en Meijerij van 's-Hertogenbosch tijdens de Late Middeleeuwen* (Amsterdam 1998) Bijlage 1 op CD-rom, Biografische aantekeningen, nr. 254.
- Bijsterveld, A.J., *Laverend tussen Kerk en wereld. De pastoors in Noord-Brabant 1400-1570* (Proefschrift V.U.; Amsterdam 1993).
- Bijsterveld, A.J.A. e.a., 'Johannes van den Eel (~1380-1439), medicus, hoogleraar en geestelijke', *Brabantse biografieën. Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Noordbrabanders* 4 (Amsterdam/Meppel 1996) 51-54.
- Boendale, Jan van (ed. J.F. Willems en J.H. Bormans 1839-1869), *Brabantsche yeesten* (www.dbnl.org).
- Blockmans, W.P., e.a., 'Tussen crisis en welvaart: sociale veranderingen 1300-1500' in: D.P. Blok e.a. red., *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* 4 (Haarlem 1980) 42-86.
- Brekelmans, T., 'Hendrik de Coster, professor en dichter', *De Kleine Meijerij* 33 (1982) 6-8.
- Denifle, H., *Chartularium Universitatis Parisiensis* 4 (Paris 1897).

- Doorslaer, G. van, 'Aperçu historique sur la médecine & les médecins à Malines avant le XIXe siècle', *Mémoires, rapports et documents* 10 (Malines 1900) 121-311.
- Franken, Jan, Ad van den Oord en Wim de Bakker, *Oisterwijk, Een geschiedenis van meer dan 800 jaar*, Oisterwijkse Historische Reeks 5 (Oisterwijk 2012).
- Gooskens, F., *Tekstuitgave van de Bredase necrologia en obituarialia* (www.deoranjeboom.nl/, Publicaties, 2008-11-16).
- Greilsammer, M., 'Raps de séduction et raps violents en Flandre et en brabant à la fin du moyen-âge', *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 56 (1988) 49-84.
- Hoevel, Lambert vanden (ed. W.P.M.J. de Bakker, 1962), *Beschrijvinge van Oisterwijk voor Jan van Grammay* (met plaatsbeschrijving Oisterwijk en kroniek 1566-1609) www.devrijheidooisterwijk.nl.
- Hofstraeten, B. van, 'De dignitarissen en grote kanunniken van het kapittel van Sint-Goedele en Sint-Michiel te Brussel (1450-1559)', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 13 (2010) 210-260.
- Huizenga, E., *Een nuttelijke practijcke van chirurgien: geneeskunde en astrologie in het Middelnederlandse handschrift Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, 2818* (Hilversum 1997).
- Huybers, A., *Oud Oisterwijk* (Oisterwijk 1923).
- Ijsewijn, J., 'Henricus de Oesterwijck, the first Latin poet of the University of Louvain', *Humanistica Lovanensia* 18 (Leuven 1969) 7-23.
- Jacobs, J.L.A., *L'Abbaye noble de Sainte-Gertrude à Louvain depuis son origine jusqu'à sa suppression* (Leuven 1880; Reprint 151 van Algemeen Rijksarchief Brussel).
- Jansen-Sieben, R., 'La médecine sous Philippe le Bon. La médecine et Philippe le Bon', *Sartonia* 10 (1997) 117-162.
- Keijers, D.M.G., en B.P.C.A. Tops, *Studieopdracht naar een archeologische evaluatie en waardering van de kasteelsite te Wezemaal* (Raap rapport 2439, Weesp 2011).
- Ketelaars, S.J.J.M., *Aantekeningen uit het Bosch Protocol 1408-1425* (Rosmalen 1996-1998).
- Ketelaars, S.J.J.M., *Aantekeningen uit het Bosch Protocol 1425-1450* (Rosmalen 1996-1998).
- Ketelaars, S.J.J.M., *Aantekeningen uit het Bosch Protocol 1450-1475* (Rosmalen 1996-1998).
- Ketelaars, S.J.J.M., *Aantekeningen uit het Bosch Protocol 1475-1500* (Rosmalen 1996-1998). Bovenstaande vier delen te raadplegen via www.dekleinemeijerij.nl/.
- Kruyskamp, C. (ed.), *De Middelnederlandse boerden* (Den Haag 1957).
- Lamberts, E. (red.), *De universiteit te Leuven, 1425-1985* (Leuven 1986).
- Lowagie, H., *Met brieven an die wet. Een studie van het stedelijk briefverkeer in het laatmiddeleeuwse graafschap Vlaanderen* (dissertatie universiteit Gent, Gent 2011).
- Maes, L.T., *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht* (Antwerpen 1947).
- Maesschalck, E. de, 'De criteria van de armoede aan de middeleeuwse universiteit te Leuven', *Revue belge de philologie et d'histoire* 58 (1980) 337-354.
- Martens, E., 'Wytinc wordt Vesalius' in: Luc Misotten (red.), *Omtrent Andreas Vesalius* (Antwerpen 2007) 7-21.
- Molanus, Johannes, *Historia Lovaniensium* (editie P.F.X. de Ram; Brussel 1861).
- Nave, F. de, en M. de Schepper, *De geneeskunde in de Zuidelijke Nederlanden, 1475-1660* (catalogus tentoonstelling Museum Plantin-Moretus; Antwerpen 1990).
- O'Malley, C.D., *Andreas Vesalius of Brussels, 1514-1564* (Berkeley 1964).
- Munck, J.J. de, *Gedenck-schriften dienende tot ophelderinge van het leven, lyden, wonderheden, ende duysentjaerige eer-bewysinghe van den heyligen bisschop ende martelaar Rumoldus, apostel ende patroon van Mechelen* (editie Joannes Franciscus van der Elst; 1777).
- Paavilainen, H.M., *Medieval pharmacotherapy, continuity and change* (Leiden 2009).
- Padmos, T., en G. van Paemel (red.), *De geleerde wereld van Keizer Karel* (Catalogus tentoonstelling 'Wereldwijd. Wetenschappers rond Keizer Karel'; Leuven 2000).
- Peeters, Ch., *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique* 29 (Leuven 1901).
- Pinchart, A., *Inventaire des Archives des Chambres des Comptes, précédé d'une notice historique sur ces anciennes institutions* (editie F. Hayez; Brussel 1837-1931).
- Reusens, E. (red.), *Actes ou procès-verbaux des séances tenues par le Conseil de l'Université de Louvain, I* (Brussel 1903).
- Reusens, E. (red.), *Actes ou procès-verbaux des séances tenues par le Conseil de l'Université de Louvain, II* (Brussel 1919).
- Reusens, E.H.J., 'Extrait des comptes de la ville de Louvain relatifs aux traitements des professeurs' in: *Documents relatifs à l'histoire de l'Université de Louvain (1425-1797)* II; 1 (Leuven 1903) 17-152.
- Schijndel, B.W. van, 'Oude Brabantse families (7) Houtappel', *De Brabantse Leeuw* 16 (1967) 3, 33-38.
- Schutjes, L.H.C., *Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch*, 2 en 3 (Sint-Michielsgestel 1872).
- Schwinges, R.C., 'On recruitment in German universities from the Fourteenth to Sixteenth Centuries' in: W.J. Courtenay, *Universities and schooling in medieval society* (Leiden 2000) 32-48.
- Smeyers, M., 'L'abbaye de Sainte-Gertrude à Louvain', in: *Monasticon Belge* IV, *Province de Brabant* 4 (Luik 1970) 889 e.v.
- Smulders, F., 'Een boek van Katharinenberg, Oosterwijk', *De Kleine Meijerij* 7 (1953-1954) 3, 2-3.

- Valerius, Remmerus, 'Vervolgh der chronycke van Mechelen (1450-1467)' in: *Lovenschen almanach oft Tydt-verkonder voor het jaer 1757* (www.books.google.com/)
- Vanden Broecke, S., *The Limits of Influence: Pico, Louvain, and the Crisis of Renaissance Astrology* (Leiden 2003).
- Veenstra, J.R., *Magic and divination at the courts of Burgundy and France: text and context of Laurens Pignon's Contre les devineurs (1411)* (Leiden 1998).
- Wauters, A.G.G., 'Quelques mots sur André Vésale, ses ascendants. sa famille et sa demeure à Bruxelles nommée : « La Maison de Vésale »', in : *Mémoires couronnés et autres mémoires, publiés par l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique* 55; 8 (Brussel 1898) 1-74.